

Олександр Данилович — дослідник фауни Подніпров'я, колектор і музеолог

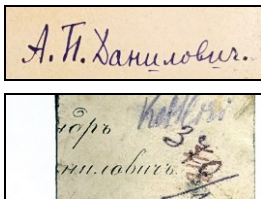
Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Oleksandr Danylovych, a researcher of the fauna of the Dnipro region, collector and museologist. — An essay about a researcher who devoted his entire life to the study of nature and the creation of working collections and exhibitions of natural history museums. The researcher focused on the game fauna, both mammals and birds, and the formation of the collections of the Zoological Museum at the Ukrainian Agricultural Academy (Kyiv). The researcher is the author of 12 mammalogical articles, and in total, his work includes more than 80 publications and more than 200 collection specimens; some of them are also housed in NMNH, NAS of Ukraine. The author assumes that the researcher lived between 1903 and 1951 (48 years) and was repressed by the Soviet authorities.

Біографічні деталі

Олександр Павлович Данилович народився бл. 1903 р.¹ Аналіз фактів з бібліографії свідчить про наступне: період дослідницької активності — 1923–1950; регіони активності — околиці Києва (1926–1930), Волинь (1930–1931), Десна (1932), низовини Дніпра (1939–1941). Щодо афіліації — стаття 1930 р. має підзаголовок «З робіт Державної науково-дослідної мисливської лабораторії України», і значна кількість праць присвячена мисливській фауні. У статті «Про звірів Волині» (1931) вказано, що він впорядковував дані про мисливську фауну Волині за завданням цієї лабораторії.

Припускається, що основним місцем роботи був Київський лісогосподарський інститут [Атемасова 1999]. Там зберігається більшість відомих колекцій його авторства [Шевченко *et al.* 2015] і там виявлено його щоденник (див. далі). Останні дати активності — «В 1949–50 гг. А. П. Данилович работал в окрестностях Киева» [ibid.], «зберігся його щоденник за 1950–1952 рр.» (С. Шевченко, особ. повід.). Автор припускає, що дослідника репресовано бл. 1952–1953 рр.

Рис. 1. Підпис «А. П. Даниловича» на одній з його книжок та ім'я (фрагмент) на зворотному боці етикетки до колекційного зразка, зібраного Даниловичем (№ 511 на рис. 3).

¹ Ім'я з'ясовано за друкованим написом на звороті однієї з етикеток до зразків. Рік народження припущено з часу найдавнішої публікації (1923 – 20 = 1903).

Теріологічні дослідження і колекції

Дослідник починав як зоолог широкого профілю, і у 1920–1930 рр. у нього вийшло 12 праць про ссавців, проте одночасно були й роботи про птахів, які з часом стали основним об'єктом його досліджень. Вся його теріологічна активність пов'язана з вивчення групи т.зв. мисливських звірів (напевно, він і був мисливцем). Найбільшою його увагою (4 публікації) були бобрини, на той час у стадії глибокої депресії їх популяції і тому важливі об'єкти уваги, зокрема популяція бобрів на Десні [Данилович 1923, 1932].

Окремою увагою дослідника були різні види мустелових, описані у серії коротких повідомлень, зокрема про знахідки в околицях Києва норки [Данилович 1925] та горностая [Данилович 1930a]. Об'єктом його уваги були й вивірки: про них була його публікація в журналі «Охотник» за 1927 р., а протягом 1927–1929 рр. ним зібрано і зразки цього виду, які частково збереглися в колекції ННПМ (і також є записи в давніх журналах):

- *Sciurus vulgaris*, 1 екз., ок. м. Київ, Пильня (15.10.1927, шк #418 + чр #486); • 2 екз., с. Моштище, Макарівський р-н, Київська обл. (10.05.1929, шк #517); • 1 екз., с. Шевелівка, [Бучанський р-н]², Київська обл. (13–26.04.1929, шк #511 [= #414 по стар. журн.]). Старі журнали обліку колекцій ННПМ (1935⁺ рр.) містять ці та ще кілька записів: • *Sciurus vulgaris*, 2 екз., Пуша-Водиця, ок. м. Київ (22.10.1927, чр #2455, шк #415, 419); • 1 екз., Пуша-Водиця, ок. м. Київ (29.10.1929, шк #416); • 1 екз., м. Київ [без дати], чр #2219).

Однією з важливих праць, хоч і невеликих за обсягом, став огляд звірів Волині (в розумінні передусім Житомирщини), опублікований в журналі «Охотник» за 1931 р. (Данилович 1931). У ньому наведено відомості про сім видів мисливських звірів (з особливою увагою до вивірки) і згадки 9-ти інших видів цієї групи. Власне, у 1931–1932 рр. вийшли останні теріологічні праці, і надалі дослідник переключився на орнітологію й фенологію.

Польовий збір матеріалу і полювання були постійними. Так, у замітці в газеті «УМР» за 18.09.1929 про знахідки бобрів дослідник починає текст так: «Під час збирання матеріалу для колекцій або полюючи, я, розпитуючи, зібрав деякий матеріал про бобрів.» Другою після вивірок групою особливої уваги стали вовчки (Gliridae), яким від присвятив принаймні 5 статей (1936, 1938, 1941, 1949, 1950), у т.ч. про поширення вовчка на Орлівщині [Данилович 1938] та екологію соні лісової на Чернігівщині й Київщині [Данилович 1950], з описом знахідок гнізд та досвіду утримання сонь у неволі.

Більшість публікацій дослідника — невеличкі, в межах 1–2 сторінок кожного видання, проте загалом їх чимало. Праці теріологічного спрямування охоплюють період 1923–1932 рр. і одна — 1950 р. Переважна кількість публікацій пов'язана з мисливськими або природничими виданнями, праць у спеціалізованих наукових виданнях небагато, проте в доробку є статті в орнітологічних виданнях Німеччини (8 праць 1931–1937 рр.).

² Існує «урочище Шевелівка», розташоване через річку (Ірпінь) від с. Червоне (інша Шевелівка на Харківщині, що помилково вписано в каталозі 2005 р.).

Чесноти, захоплення, творчість

Олександр Данилович був мисливцем, як і по суті всі тогочасні зоологи, за рідкісними винятками. Це давало матеріал для роботи, а також їжу і необхідний рівень безпеки при перебуванні в природі. Примітна особливість місць його досліджень — частий зв'язок з водоймами. Про полювання ним не раз згадано в матеріалах про здобутих звірів і птахів, і публікації його нерідко були в мисливських виданнях. Проте, як і всі науковці, що ведуть натурні дослідження, він переймався охороною природи, піднімаючи такі питання у своїх статтях, як-от у статті «Голосіївський ліс» у виданні «Охорона природи» (1930), в новій серії якого він публікувався і пізніше (1948–1950).

Від 1930-х років Даниловича особливо захоплювали птахи. За підрахунками П. Панченка (особ. повід.), дослідник опублікував 71 орнітологічну працю. І всі роки, як можна припустити, він завідував Зоологічним музеєм Сільськогосподарської академії (нині Музей лісових птахів і звірів), неперервно збираючи для музею матеріали. В огляді колекції цього музею вказано, що він зібрав найбільшу кількість експонатів фондової колекції (173 екз.) [Шевченко *et al.* 2015]. Відомо, що дослідник сприяв й іншим музеям. Зокрема, у 1931 р. він вивчав мисливську орнітофауну Бараби (оз. Чани) і збирав матеріал для музею Сибірської мисливсько-промислової біостанції (Новосибірськ) [Атемасова 1999], а 1937–1938 рр. вивчав орнітофауну Гаврилівських плавнів (Нижній Дніпро), де, як він повідомляє, бував у Гаврилівському мисливському господарстві, при якому діяв невеликий музей³.

Данилович — акуратист в усьому: у колекціях, записках, публікаціях. Це відмічено і в нарисі Т. Атемасової [1999]: *«Звертає на себе увагу стиль навіть найкоротших його нотаток (...): усі вони написані дуже ретельно — обов'язково [є] невеличкий літературний огляд, якщо знайдено гнізда або кладки, то обов'язково наводяться розміри гнізд, яєць.»*

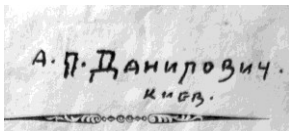

Рис. 2. Підпис і есклібрис О. Даниловича на книгах з колекції М. Головушкіна (люб'язно представлено на прохання автора).

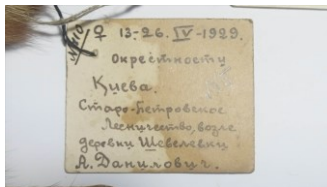

Рис. 3. Оригінальні авторські етикетки до шнірок вивірок з околиць Києва, зібраних О. Даниловичем у 1927 (№ 486 = стар. 413) та 1929 (№ 511 = стар. 410) роках. Фото автора.

³ У статті в журналі «Природа» 1939 р. про знахідки там на гніздуванні рідкісних видів птахів є посилання на колекцію птахів цього господарства; не виключено, що і він робив експонати для цього локального музею у віддачу за перебування в угіддях цього господарства.

Дослідник вів щоденники; один із них знайдено на кафедрі лісівництва НУБіП, де він працював до ~1952 р., а зберігався він, як і частина його колекцій, багато десятиліть у замкненій шухляді старої музейної шафи⁴.

Дослідник мав чималу зоологічну бібліотеку, яка дісталася «у спадок» його колезі Ю. Войтенку⁵, від якого в середині 1980-х потрапила до іншого нашого колеги — Михайла Головушкіна (М. Головушкін, особ. повід.), який на прохання автора знайшов в цій колекції книги з підписами та екслібрисами Даниловича і зробив фото для відповідної ілюстрації (рис. 2).

Подяки. Автор дякує М. Головушкіну, С. Шевченку та П. Панченку за уточнення щодо бібліографії дослідника, Л. Ластіковій, Д. Лазареву, Н. Спаській та М. Арэф'євій за пошук давніх першоджерел, Є Улюлі за доступ до колекцій.

Література

- Атемасова, Т. А. 1999. А. П. Данилович. В кн.: Атемасова, Т. А., И. А. Кривицкий (сост.). *Орнитологи Украины: Библиографический справочник. Выпуск 1*. Харьков, 122–123.
- Данилович, А. 1923. О бобрах (*Castor fiber* L.) в Киевской и Черниговской губерниях. *Русский гидробиологический журнал*, 2 (11–12): 247.
- Данилович, А. 1925. Норка (*Mustela lutreola* L.) в окрестностях гор. Киева. *Украинский охотник и рыболов*, № 4: 19.
- Данилович, А. П. 1930. Горноста́й (*Mustela erminea* L.) в окрестностях Киева. *Український мисливець та рибалка*, № 11–12: 55.
- Данилович, А. П. 1931. О зверях Волыни. *Охотник (Москва)*, № 3: 28.
- Данилович, А. П. 1932. Бобри на річці Десні. *Український мисливець та рибалка*, № 3–4: 12.
- Данилович, А. П. 1938. К распространению и биологии полчка. *Природа*, № 7–8: 145.
- Данилович, А. П. 1949. О некоторых редких и интересных зверях Украинского Полесья. *Охрана природы. Выпуск 8*. Под ред. П. С. Бельского. ВООП, Москва, 79–80.
- Данилович, А. П. 1950. К экологии лесной соны на Украине. *Природа*, № 8: 71–72.
- Шевченко, С. М., В. М. Тищенко, І. В. Давиденко. 2015. Фондова колекція Музею лісових звірів і птахів ім. професора О. О. Салганського (Київ). *Вісник ННПМ*, 13: 111–118.

Резюме

ЗАГОРОДНЮК, І. Олександр Данилович — дослідник фауни Подніпров'я, колектор і музеолог. — Нарис про дослідника, який присвятив все своє життя вивченню природи і створенню робочих колекцій та експозицій природничих музеїв. Головна увага дослідника була зосереджена на мисливській фауні, як звірів, так і птахів, та формуванням колекцій Зоологічного музею при Українській сільгоспакадемії (Київ). Він є автором 12 теріологічних праць, а загалом його доробок складає понад 80 публікацій та понад 200 колекційних зразків; деякі з них зберігаються в ННПМ НАН України. Автор припускає, що дослідник жив в інтервалі 1903–1951 рр. (48 років) і був репресований радянською владою.

⁴ Колеги з НУБіП вважають, що все це було захищено керівником кафедри О. Салганським або й самим Даниловичем, і стало відомим тільки по смерті Салганського. Автор припускає, що це могло бути наслідком репресій 1948–1953 р. (розпал антисемітизму в СРСР).

⁵ Цей дослідник явно під впливом Даниловича захоплювався фенологією птахів; відомо про його таку статтю: Войтенко, А. М. 1965. До фенології весняного прильоту птахів в околиці м. Києва. В кн.: *Наземні хребетні України*. Наукова думка, Київ, 101–103.